

Příspěvek k faunistice tesaříka *Pogonocherus ovatus* (Goeze, 1777) (Coleoptera: Cerambycidae) na Valašsku (okr. Vsetín, Česká republika)

Distribution of the longhorn beetle *Pogonocherus ovatus* (Goeze, 1777) (Coleoptera: Cerambycidae) in the Wallachia region (West Carpathians, Czech Republic)

Ondřej Konvička^{1,*} & Lukáš Spitzer^{2,3,4}

¹AOPK ČR, Správa CHKO Bílé Karpaty, Nádražní 318, CZ-763 26 Luhačovice, Česká republika (brouk.vsetin@centrum.cz)

²Přírodovědecká fakulta, Jihočeská univerzita v Českých Budějovicích, Branišovská 31, CZ-370 05 České Budějovice, Česká republika

³Entomologický ústav BC AVČR, Branišovská 31, CZ-370 05 České Budějovice, Česká republika

⁴Muzeum regionu Valašsko, Horní náměstí 2, CZ-755 01 Vsetín, Česká republika (spitzerl@yahoo.com)

Keywords: *Abies alba*, endangered, eastern Moravia, faunistics, overwintering, white fir

Abstract: The longhorn beetle *Pogonocherus ovatus* is a threatened species in the Czech Republic. Its distribution is limited to the presence of its host plant, silver fir (*Abies alba*), in most cases in submontane conditions. We provide a list of records in the Wallachia region based on literature data and new sampling of this species and notes of its life history. All individuals but one were recorded during overwintering from October through April under bark scales of the fir. The species was recorded at 28 places within 13 squares of the grid

mapping scheme. The longhorn beetle *P. ovatus* is still widespread in the Moravian Wallachia region but may be threatened by clear cutting of the forests and still prevailing planting of spruce in the places where beech and fir originally grew.

Abstrakt: Tesařík *Pogonocherus ovatus* patří mezi ohrožené druhy české fauny. Jeho rozšíření je limitováno živnou rostlinou, kterou je v podhorských podmínkách ve většině případů jedle bělokorá (*Abies alba*). V tomto příspěvku přinášíme přehled nových a literárních nálezů druhu v okrese Vsetín a jeho blízkém okolí, včetně několika poznámek k bionomii druhu. Jedinci tesaříků byli sbíráni (až na jeden případ) zimující pod odlupujícími se šupinkami kůry jedlí v období říjen–duben. Celkem byl zjištěn na 26 lokalitách náležejících k 13 faunistickým čtvrcům. Tesařík *P. ovatus* je na Valašsku stále rozšířeným druhem, potenciálně je však ohrožen holosečným hospodařením a stále praktikovanou povětšinou smrkovou výsadbou na místě původních jedlobukových porostů.

Úvod

Tesařík *Pogonocherus ovatus* (Goeze, 1777) (JELÍNEK 1993) je v Červeném seznamu ohrožených druhů České republiky – bezobratlých veden v kategorii „near threatened“ (téměř ohrožený) (REJZEK 2005). Larvy se vyvíjí ve slabých koncových větvích jedlí (*Abies* spp.) (SLÁMA 1998; Jeniš 2001), dle Heyrovského (1992) ve smrku (*Picea* spp.) a borovici (*Pinus* spp.), dle JENIŠE (2001) také v dubech (*Quercus* spp.). DEMELT (1966) dále uvádí vývoj i v *Ulmus* spp., *Betula* spp. a *Castanea* spp., BENSE (1995) uvádí vývoj převážně v *Abies* spp., pouze příležitostně v *Pinus* spp., *Picea* spp., *Ulmus* spp. a *Castanea* spp. V České republice je dosud znám vývoj pouze v jedlích. Vávra jej na Šumavě vychoval z čerstvě usychajících větví *Abies alba* situovaných v polostínu (J. VÁVRA pers. comm.). Vývoj larev trvá jednu vegetační sezonu. Imága se vyskytují od konce léta do jarních měsíců, přičemž přezimují pod šupinami

kůry v dolních částech živých starších jedlí (SLÁMA 1998), dle JENIŠE (2001) přezimují i v hrabance.

Rozšíření druhu v Evropě uvádí BENSE (1995) a SAMA (2002). Rozšíření druhu v České republice a na Slovensku, bez uvedení konkrétních údajů z ČR, shrnuje SLÁMA (1998), z oblasti Jablunkovské brázdy jej SZOPA (2002) uvádí jako vzácný a velmi lokální, z okolí Frýdku-Místku uvádějí SABOL & BOŠČÍK (2007) druh jako lokálně hojný. Několik prvních konkrétních údajů o výskytu z Valašska publikoval KONVIČKA (2005).

Ze zkoumaného území jsou známy pouze jednotlivé údaje (SLÁMA 1998; KONVIČKA 2005), ucelené údaje o výskytu druhu v regionu chybí a rozšíření je proto známo nedostatečně. Tato práce si klade za cíl shrnout veškeré dosavadní poznatky a doplnit znalosti o rozšíření druhu *P. ovatus* v oblasti Valašska.

Metodika a sběr dat

Zájmovým územím je myšleno historické území Valašska – okres Vsetín a blízké okolí. Údaje o výskytu jsme získali excerpací literatury, dále pak z vlastní sbírky a pozorování, výpisem soukromých sbírek, pozorování a náhodných nálezů kolegů a místních sběratelů. Dále byly údaje doplněny o systematický průzkum rozšíření hledáním imág probíhající v letech 2006–2009. Druh byl cíleně hledán na cca 300 jedlích. Při hledání druhu byly systematicky odstraňovány šupinky kůry jedlí a sbírána imága zimující pod nimi. U všech prezentovaných nálezů provedli determinaci autoři.

Prezentace faunistických dat

V textu je pro identifikaci lokalit užito členění faunistických čtverců dle ZELENÉHO (1972), přičemž pro účely podrobnějšího zmapování charakteru výskytu byly tyto jednotlivé čtverce rozděleny na další 4 „podčtverce“, a ty označeny písmeny a (severozápadní), b

(severovýchodní), c (jihozápadní), d (jihovýchodní). Přesná příslušnost k danému podčtverci byla na základě GPS souřadnic ověřována pomocí webového nástroje (<http://www.biolib.cz/cz/toolKFME/>).

Údaje jsou uvedeny v následující struktuře.

a) Číslo faunistického čtverce. Včetně uvedení podčtverce (např. 6575a). Všechna následující data se pak vztahují k tomuto čtverci (podčtverci).

b) Publikovaná data (v přehledu jako „Lit.“). Zahrnují přehled lokalit a odkaz na příslušný publikovaný zdroj. Pokud z daného podčtverce není v literatuře žádný citovaný záznam, není „Lit.“ uvedeno.

c) Sbírkový materiál a údaje o pozorování (v přehledu jako „Mat.“). Zahrnují přehled lokalit, které jsou řazeny abecedně. Lokalizace vychází zpravidla z názvu sídla, v jehož katastru byl nález uskutečněn. Za případnou pomlčkou následuje upřesnění místa nálezu (např. místní část, název údolí, kóty atp.). Dále následují v závorce souřadnice místa nálezu, datum sběru, počet zjištěných exemplářů, označení sběratele, místo uložení materiálu. Nálezy z jednotlivých lokalit jsou odděleny středníkem.

V textu jsou užity následující zkratky: OK = Ondřej Konvička, LS = Lukáš Spitzer, NPR = Národní přírodní rezervace.

Výsledky

6573b

Mat.: Hrachovec (49°27'35"N, 17°59'57"E): 1.V.2001, 1 ex., lgt. et coll. Jiří Baroš;

6573d

Mat.: Jarcová (49°25'30"N, 17°57'5"E): 28.II.2008, 9 ex., lgt. et coll. LS; Valašské Meziříčí-Brňov (49°26'23"N, 17°58'47"E): 29.II.2008, 2 ex., lgt. LS;

6574c

Mat.: Bystřička-u přehrady (49°25'47"N, 18°1'52"E): 5.III.2008, 6 ex., lgt. et coll. LS; Malá Lhota-Brdo (49°26'27"N, 18°0'30"E): 29.II.2008, 1 ex., lgt. LS; Velká Lhota-V Javoří (49°25'46"N, 18°3'57"E): 29.II.2008, 3 ex., lgt. LS;

6574d

Mat.: Valašská Bystřice (49°25'54"N, 18°8'41"E): 5.III.2008, 3 ex., lgt. et coll. LS;

6576d

Mat.: Bílá-NPR Salajka (49°24'3"N, 18°25'7"E): X.2007, 2 ex., lgt. LS;

6672a

Mat.: Chvalčov-Hostýn (49°23'16"N, 17°41'10"E): 6.XI.2002, 20 ex., lgt. et coll Daniel Vít, 7.XI.2002, 22 ex., lgt. et coll. Daniel Vít; Rusava-Pardus (49°20'56"N, 17°43'28"E): 25.XI.2002, 7 ex., lgt. et coll. Daniel Vít; Rusava-Skalný (49°21'58"N, 17°42'17"E): 6.XI.1999, 20 ex., lgt. et coll. Daniel Vít;

6672b

Mat.: Hošťálková -Troják (49°21'21"N, 17°49'10"E): II.2008, 1 ex., lgt. LS;

6672c

Mat.: Lukoveček (49°18'58"N, 17°40'59"E): 7.XI.2002, 1 ex., lgt. et coll. Daniel Vít;

6673b

Mat.: Vsetín-Poschla, pod Ostrou horou (49°21'12"N, 17°58'1"E): 4.II.2008, 10 ex., lgt. LS;

6673c

Mat.: Hošťálková-U Pavlíků (49°20'39"N, 17°52'20"E): 14.III.2009, 2 ex., lgt. et coll. LS;

6673d

Lit.: Vsetín-Bečevná (KONVIČKA 2005)

Mat.: Vsetín-Bečevná (49°19'12"N, 17°59'26"E): 10.XII.2005, 3 ex., lgt. et coll. LS,
22.XII.2007, 12 ex., lgt. et coll. OK; Vsetín-Poschla (49°20'48"N, 17°58'12"E): 4.II.2009, 5
ex., lgt. LS;

6674a

Mat.: Růžďka-Dušná (49°22'33"N, 18°2'21"E): 21.I.2008, 1 ex., lgt. LS; Vsetín-Červenka
(49°21'1"N, 18°4'57"E): 23.XII.2007, 3 ex., LS et OK; Vsetín-Dolinky (49°21'50"N,
18°3'30"E): 12.III.2006, 4 ex., lgt. et coll. LS;

6674b

Mat.: Vsetín-Červenka (49°21'9"N, 18°5'28"E): 23.XII.2007, 4 ex. lgt. LS et OK, 4.II.2008, 2
ex. lgt. LS;

6675a

Lit.: Nový Hrozenkov (KONVIČKA 2005)

Mat.: Nový Hrozenkov-Hrubá Brodská (49°22'39"N, 18°11'38"E): 19.XI.2005, 3 ex., lgt. et
coll. LS, 3 ex., lgt. et coll OK;

6676b

Mat.: Bílá-NPR Salajka (49°24'0"N, 18°25'3"E): X.2007, 2 ex., lgt. LS;

6773b

Lit. Jasenná-Hodín (Konvička 2005); Liptál (KONVIČKA 2005)

6773d

Mat.: Lužná-Neratov (49°14'35"N, 17°59'16"E): 6.IV.2008, 1 ex., lgt. et coll. LS;

6774b

Mat.: Huslenky-Kýchová (49°16'49"N, 18°9'45"E): 11.II.2008, 21 ex., lgt. LS;

6775a

Mat.: Huslenky-Papajské sedlo (49°16'49"N, 18°10'33"E): 25.II.2008, 16 ex., lgt. LS;

6873d

Mat.: Brumov-Hložec (49°6'37"N, 17°58'52"E): 24.XI.2006, 2 ex., lgt. et coll. OK;

6874c

Mat.: Poteč-Ščůrnica (49°8'25"N, 18°3'54"E): 12.III.2006, 1 ex., lgt. et coll. OK;

Diskuze a závěr

Druh *Pogonocherus ovatus* byl ve zkoumaném území zjištěn na 28 lokalitách v 13 faunistických čtvercích ve 21 faunistických podčtvercích. Výskyt byl zjištěn od středních poloh (320 m n. m.; Jarcová) po vyšší polohy (800 m n. m.; Nový Hrozenkov-Hrubá Brodská). Jedno imágo bylo nalezeno na zdi rodinného domu v květnu (Hrachovec), všechna ostatní imága byla nalezena při zimování pod šupinami kůry jedlí v období říjen–duben.

P. ovatus je na Valašsku dosud dosti rozšířeným druhem, vyskytuje se takřka ve všech porostech, kde jsou zastoupeni starší jedinci jedle bělokoré. Druh pravděpodobně dokáže přežívat i na velmi malém počtu hostitelských stromů. V případě lokality Jarcová se jedná dokonce pouze o 3 jedince jedle v jinak smrkovém lese obklopeném mladou smrkovou výsadbou (nejbližší další stromy jedle větších rozměrů jsou vzdáleny minimálně 300 m). Druh pravděpodobně nedokáže početně zimovat na stromech, které nemají vytvořenu rozpraskanou kůru v dostatečné pokryvnosti, vázán je zimováním tedy spíše na jedince jedle vyššího až velmi vysokého věku. Lze spekulativně vyvodit, že v případě nepřítomnosti šupin kůry na jedlích zřejmě preferuje zimování v hrabance, příp. bude zimovat pod šupinami jiných okolních stromů.

Jedinci tesaříka byli při zimování nacházeni nejčastěji na stromech uvnitř porostu, o něco méně často na stromech na okraji porostu (zde byli lokalizováni zejména na straně kmene obrácené směrem dovnitř porostu). V případě, že byla ponechána větší skupina jedlí, byli zimující tesaříci nacházeni převážně na straně obrácené do středu skupinky, podobné preference vykazovaly i další tam zimující skupiny hmyzu a členovců. Zimování sledovaného

druhu takřka nebylo zjištěno na ponechaných soliterních výstavcích na pasekách. Značně se zde totiž mění mikroklima pod šupinkami kůry, které vysychají, následně se samovolně odlupují a neposkytují tak zimujícím broukům dostatečnou ochranu před vnějšími nepříznivými vlivy počasí a predátory.

Alarmující je fakt, že v rámci lesnatějších oblastí Valašska se staré porosty s přimíšenou jedlí vyskytují již jen velmi lokálně a takřka vždy se jedná o torza původního zapojeného porostu, který bude v souladu s lesním hospodářským plánem v blízké době vykácen. V případě holosečného hospodaření je pro přežití druhu nutné nenechávat pouze osamocené soliterní výstavky, ale ponechávat raději vybranou skupinu či skupiny jedlí o počtu min 5–6 vzrostlých stromů rostoucích poblíž sebe. Výstavky by měly být ponechány na dožití a do stádia samovolného rozpadu (podpora dalších ohrožených saproxylických druhů). V takové skupině stromů může docházet ke zdárnému vývoji a k zimování a udržení populace druhu na daném místě. V případě holosečného hospodaření bez ponechaných výstavků jedle dojde k vymření místní populace, stejně tak i plošně časově navzájem blízké rozsáhlé holoseče (v rámci 1 až ca 20 let) dokáží vytlačit tento lokální druh velmi rychle z velkého území. Zpětná rekolonizace druhem je pak obtížná (nutný čas k vzrůstu nové generace jedlí vhodných pro vývin larev) či nemožná v případě podstatné změny druhové skladby lesního porostu. Současné rozšíření druhu a možnosti kolonizace dalšího prostoru jsou limitovány lesními porosty vhodného typu a struktury a existencí dalších starších jedlí v migračním dosahu současných populací.

Lze tedy říci, že v současnosti je *P. ovatus* sice na Valašsku dosud rozšířeným druhem, avšak do budoucna lze předpokládat značný úbytek lokalit a izolaci mnoha současných populací. Z toho důvodu by měla být v souvislosti s dlouhodobým udržením životaschopných populací *P. ovatus* zaměřena pozornost na obnovu a záchranu jedlí v podhorských a horských lesích.

Poděkování

Rádi bychom poděkovali Danielu Vítovi a Jiřímu Barošovi za poskytnutí údajů o nálezech a za laskavé zpřístupnění svých sbírek, Jiřímu Vávrovi za cenné informace. Dále děkujeme Jiřímu Benešovi, Martinu Konvičkovi a Oldřichu Nedvědovi za korekce textu a našim drahým polovičkám Janě Lehnertové a Haně Hřibové za trpělivost a (nejen) morální podporu.

Práci financovaly a podpořily Správa CHKO Bílé Karpaty, Muzeum regionu Valašsko ve Vsetíně, AOPK ČR, ČSOP (Ochrana biodiverzity), Ministerstvo školství ČR (MŠMT 6007665801 a LC06073), Ministerstvo životního prostředí ČR (Program sledování stavu biotopů a druhů z hlediska ochrany).

Literatura

BENSE U. (1995): Longhorn beetles, Illustrated Key to the Cerambycidae and Vesperidae of Europe. Margraf, Weikersheim, 512 pp.

DEMELT C. (1966): Die Tierwelt Deutschlands. II. Bockkäfer oder Cerambycidae. VEB Fischer, Jena, 116 pp.

JELÍNEK J. (1993): Folia Heyrovskyana Suppl. 1 - Check-list of Czechoslovak Insects (IV) (Coleoptera). Jaroslav Picka, Praha, 172 pp.

JENIŠ I. (2001): Tesaříci/Long-horned beetles, Distenidae, Oxypeltidae, Vesperidae, Anoplodermatidae & Cerambycidae I., Vesperidae & Cerambycidae Evropy/of Europe I.. Ateliér Regulus Zlín, Zlín, 333 pp.

HEYROVSKÝ L. & SLÁMA M. (1992): Tesaříkovití, Coleoptera, Cerambycidae. Kabourek, Zlín, 367 pp.

- KONVIČKA O. (2005): Tesaříci (Coleoptera: Cerambycidae) Valašska: implikace poznatků v ochraně přírody. *Časopis Slezského Muzea Opava (A)*, 54: 141–159. (in Czech with English abstr.)
- REJZEK M. (2005): Cerambycidae (tesaříkovití), pp. 530–532. In: FARKAČ J., KRÁL D. & ŠKORPÍK M. (Eds.): Červený seznam ohrožených druhů České republiky. Bezobratlí. Agentura ochrany přírody a krajiny ČR, Praha, 760 pp. (in Czech and English)
- SABOL O. & BOŠČÍK I. (2007): Nové a zajímavé nálezy tesaříkovitých (Coleoptera: Cerambycidae) z okolí Frýdku-Místku a Karviné (Česká republika). *Práce a studie Muzea Beskyd (Přírodní Vědy)*, 19: 97–104. (in Czech with English abstr.)
- SAMA G. (2002): Atlas of the Cerambycidae of Europe and the Mediterranean Area. Volume 1: Northern, Western, Central and Eastern Europe, British Isles and Continental Europe from France (excl. Corsica) to Scandinavia and Urals. Kabourek, Zlín, 173 pp.
- SLÁMA M. E. F. (1998): Tesaříkovití – Cerambycidae České a Slovenské republiky (Brouci – Coleoptera). Milan Sláma, Krhanice, 383 pp. (in Czech)
- SZOPA R. (2002): Příspěvek k poznání tesaříkovitých (Coleoptera: Cerambycidae) Jablunkovské brázdy a blízkého okolí. *Klapalekiana*, 38: 63–83. (in Czech with English abstr.)
- ZELENÝ J. (1972): Návrh členění Československa pro faunistický výzkum (s 5 obr.). *Zprávy Československé Společnosti Entomologické ČSAV*, 8: 3–16.